

De la biblioteca tradițională la biblioteca publică modernă

*Dimitrie Poptămaș
Biblioteca Județeană Mureș*

Privită din perspectiva a două secole, lectura publică este în măsură să ne redea evoluția galopantă a unei vechi îndeletniciri de peste două milenii ajunsă la perioada de maximă înflorire în epoca luminilor, traversând o lungă perioadă de generalizare și trecere la era informațională. Biblioteca tradițională cu ctitorii ei, formația lor pluridisciplinară, enciclopedică, interesul pentru cunoaștere din care a izvorât dragostea pentru carte până la adorație cedează viziunii sociologilor. Era electronică, la stadiul începutului mileniului al treilea, ne poartă tot mai mult în lumea calculatorului, care ne oferă satisfacții neprevăzute în mijlocirea accesului la informație cu efort selectiv puțin și cu mare rapiditate prin intermediul CD-ului, Internetului și nu în ultimul rând, al cărții electronice despre care se vorbește tot mai mult. Această evoluție nu e altceva decât așezarea unei tradiții pe noile descoperiri ale științei: de la filele manuscrise la cartea manuscrisă, apoi tipărită și dusă până la perfecțiune și, odată cu ele, bibliotecile particulare sau de altă natură. Nimic nu putea fi mai nobil și mai nou într-o vreme, acum demult apusă decât să-ți oferi propria-ți colecție publicului.

Reîntorcându-ne la tradiție și la modelul nostru, nu trebuie uitat că orașul nostru ca veche așezare de pe Mureș s-a impus în peisajul urbanistic transilvan cu instituții de mare tradiție și valoare. Aici a funcționat cunoscuta Tablă Regească (Tribunalul Suprem al Transilvaniei), au existat școli cu mare vechime și tradiție, precum gimnaziile reformat și romano-catolic, au existat biblioteci valoroase și, tot aici, contele Samuel Teleki, guvernatorul Transilvaniei, pune bazele unei inegalabile biblioteci de cultură universală în plină epocă a luminilor. Toate acestea și multe alte realizări vor marca definitiv viața culturală a urbei, dar dintre ele, cel mai important ni se pare facilitarea accesului locuitorilor la tezaurul de valori spirituale ale umanității, în principal prin bibliotecile de pe lângă Scola Particula și Teleki. Prima, devenită mai târziu Biblioteca Gimnaziului Reformat, înființată în anul 1557, prin colecțiile sale constituite în timp, printr-o bună selecție de lucrări, reflecta profilul real-umanist al așezământului de învățământ.

Pe lângă numărul mare de cărți maghiare, aici puteau fi consultate și cărți ale clasicii în limbile latină și greacă sau în traduceri, precum și cărți în limbile moderne. Biblioteca Teleki, după numele fondatorului, este darul și recunoștința cititorului pentru mureșeni, spațiul din care a descins și oamenii din mijlocul cărora s-a ridicat. Din Viena, unde își avea domiciliul, la Cancelaria Aulică, și de unde cutreieră toată Europa, a colecționat tot ce a găsit mai valoros în materie de carte și tipar sfârșitul secolului al XVIII-lea. Această bibliotecă a devenit sanctuarul de cunoaștere și studiu, de punere în contact cu marile idei ale lumii civilizate europene a numeroși intelectuali din toată Transilvania, primii beneficiari ai acestui imens tezaur spiritual fiind populația autohtonă, între care și tinerii studioși care făceau practica la Tabla Regească. Nu întâmplător, Biblioteca Teleki este declarată de către fondator, în anul 1802, bibliotecă publică, corespunzând întru totul cerințelor bibliotecilor moderne și intereselor generale de lectură prin încadrarea colecțiilor în actualitatea vremii, reflectarea stadiului evoluției științelor și artelor, elaborarea și difuzarea unui catalog tipărit, trimis marilor biblioteci și instituții dornice de a se informa. Printre beneficiarii informațiilor existente în colecțiile Bibliotecii Teleki se înscrie Timotei Cipariu care deseori venea aici de la Blaj, pentru a descoperi noi mărturii privitoare la limba și istoria românilor în contextul popoarelor vecine.¹ Cele două biblioteci îl atrag și pe Nicolae Densușianu în celebrul excurs de documentare în Transilvania din însărcinarea Academiei Române, pentru a aduna date privitoare la Revoluția lui Horea. Ele sunt consemnate în Raportul său, prezentat în Forumul științific al Țării, iar datele sunt folosite în valoroasa sa exegeză despre acest important eveniment istoric și al tragicului lui sfârșit.²

¹ Valeriu Nițu. *Contribuție la valorificarea activității filologice și istorice a lui Timotei Cipariu*. În: *Studii de istorie, filologie și istoria artei*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1972, p. 275.

² Nicolae Densușianu. Cercetări în arhivele și bibliotecile Ungariei și Transilvaniei. Pe baza acestora a elaborat studiul *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria 1784-1785*. Apărut la București în Editura Carol Göbl. 1884, 524 p.

Instituțiile târgumureșene de cultură și mai ales bibliotecile sale îl atrag și pe Nicolae Iorga, care, împreună cu Ioan Lupăș, vizitează orașul în zilele de 21-22 iulie 1922. Cu acest prilej este cercetată și Biblioteca Telekiana, unde savantul este întâmpinat de custodele acestui așezământ, Gulyás Károly, și unde apreciază bogăția și varietatea cărților adunate și păstrate aici, după cum va consemna în memoriile sale: *„În vechea casă a lui Samuil Teleki colecțiile lui se arată prin amabilitatea directorului actual, oricărui om cu interes pentru cultură, încuindu-se în urmă, după un vechi obicei, ușile de fier. Cele mai rari produse ale imprimeriei începând cu vechile biblii, se înșiră pe rafturi sub linia portretelor altei epoci, pe când deasupra se boltește acoperișul crăpat de ani. E o expoziție și nu poate fi o sală de lucru, cum e cazul și la Bathyaneum din Alba Iulia. Nu se face foc iarna. Cu mici excepții biblioteca își păstrează acea înfățișare până în zilele noastre. Colecțiile frumos orânduite, în galantare îngrădite cu sârmă sunt străjuite de busturi ale clasicilor greci și latini cărora li se alătură câteva tablouri ale familiei fondatorului”. Respectul omului de cultură pentru acest tezaur este fixat în câteva cuvinte în cartea de aur „In domo humaneae nobilitatis hungaricae opera vetusti tempore moravi” („În casa cultivatei nobilimi maghiare am admirat opera timpurilor trecute).*³

Numărul bibliotecilor mureșene nu se încheie aici. Secolul al XIX-lea este mai generos în această privință. Înmulțirea școlilor, diversificarea învățământului prin specializare, vor duce la formarea unor biblioteci de profil. La acestea se adaugă cele confesionale, multe dintre ele cu tradiție. Altele vor fi rodul unor activități de asociere (uniuni, societăți, fundații, asociații), sau instituții.

Cu toată această situație, accesul general la lectură rămâne un deziderat, - necesitatea instituirii unor biblioteci publice rămâne o cerință a timpurilor moderne. Înființarea acestora a luat o mare amploare în lumea civilizată, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prin colecțiile sale și sfera de interes, Biblioteca Teleki rămâne una științifică. Celelalte rămân tributare intereselor instituționale sau de obște, pentru care au fost constituite. În aceste condiții biblioteca publică trebuie să devină o instituție de larg acces, situație de care locuitorii cetății și autoritățile sale sunt

³ Nicolae Iorga. *Pagini alese din memoriile de călătorie prin Ardeal și Banat*. Vol.2. București, Editura Minerva, 1997, p.182.

conștiințe. Dorința lor devine realitate în condițiile regândirii organizării culturii, concepută a fi polarizată în jurul unui așezământ, finalizat printr-un impozant Palat al Culturii în care va funcționa și biblioteca publică. Construcția și subvenționarea acestuia a intrat în politica aulică. Împăratul Francisc Iosif devine, în condițiile imperiului dualist, și rege al Ungariei, de la a cărui urcare pe tron se împlinesc 40 de ani (1907). Bine proiectat, situat în centrul orașului, împreună cu palatul administrativ, Palatul Culturii oferă pe atunci suficiente spații pentru principalele instituții de cultură ale orașului, bibliotecă, săli de spectacole, muzee, pinacotecă, conservator etc.⁴

Contactul cu această clădire îl copleșește pe Nicolae Iorga, care, în prima sa vizită la Târgu-Mureș, scria că „*e zidit cu o îngrijire pioasă, religioasă, din cel mai bun material, toată viața secuiului a fost studiată și stilizată pentru a da un caracter de incontestabilă, nouă proaspătă frumusețe. În culoare, în liniile bizare ale ornamentelor, cu inspirația semnelor de legendă de pe geamuri, pretutindeni e aceeași pecete rural-națională*”. Savantul mai constată că tânăra bibliotecă publică a ajuns la un considerabil fond de carte, dar că nu exista, până la acea dată, nici o tipăritură în limba română.⁵

În viziunea mureșenilor și a cititorilor săi, biblioteca publică este unul din obiectivele culturale esențiale. Încă din anul 1911 a început colecționarea cărților prin donații. O aripă a clădirii a fost dotată cu instalație modernă de depozitare a circa 300.000 de publicații, au fost prevăzute spații pentru lectură (sală cu 80 de locuri), dotată cu mobilier adecvat.

La deschiderea bibliotecii în toamna anului 1913 erau puse în circuitul public doar 319 volume, pentru ca în anul următor să se ajungă la 7.340, numărul lor ridicându-se la 11.986 în anul 1918. Asupra conținutului fondului de carte raportat la cerințele de lectură ale publicului situația este discutabilă deoarece nu ne aflăm în fața unei selecții ci a unor oferte din care se fac alegerile ori se înregistrează în întregime pentru a spori fondul de carte.

⁴ Traian Popa. *Monografia orașului Târgu-Mureș*. Târgu-Mureș, Tipografia „Corvin”, 1932, p.278

⁵ Valeriu Nițu. *Nicolae Iorga la Târgu-Mureș*. În: *Vatra*, I, nr.2, mai 1971, p.16-17

Custode al bibliotecii a fost numit Dr. Molnár Gábor, de formație juridică, personalitate proeminentă a vieții culturale mureșene, iubitor de carte și care moștenește o valoroasă bibliotecă din familie, se specializează în biblioteconomie la Budapesta și donează o parte din colecțiile sale bibliotecii orășenești, îmbogățind astfel fondul de carte prețioasă, în special „transilvanica”. El este cel care concepe sistemul de aranjare a publicațiilor bazat pe cota numerică și pe format în cadrul poliței de raft (un metru lungime), catalog alfabetic-tematic conceput pe fișe de format internațional, (12,5 x 7,5 cm), sistem de împrumut pe bază de buzunărașe, operându-se doar cotele la predarea-preluarea cărților pentru împrumut la domiciliu sau lectură la sală.

Pe acest fond cultural, fiind la început custode al muzeului care era în formare (1921), Aurel Filimon este numit în anul 1922 bibliotecar, alături de Molnár Gábor, care își va păstra funcția de director până în anul 1936, când se va retrage din activitate prin pensionare. Aici va începe o activitate fără precedent în adaptarea acestei importante instituții la noile realități; fără a aduce atingere dezvoltării culturii maghiare în strânsă armonie cu mentorul său în profesie.⁶

Din numeroasele demersuri pentru obținerea de cărți și subvenții financiare ale lui Aurel Filimon deducem orientarea sa privind fundamentul teoretic despre locul și rolul bibliotecii publice în viața culturală, educativă, formativă și informativă a localității. El cunoaștea conceptele despre carte și lectură ale lui Morel care susținea printre altele că, *„Bibliotecile publice sunt singurele mijloace educative, conferințele, cursurile și alte modalități de propagare a științelor sunt numai temporale, singura educație cu valoare absolută este autoeducația deoarece învățăm conduși de un scop oareșcare”*, sau recomandările bibliotecarului Pellisson, care conchidea, într-o lucrare a sa, că *„dintre toate mijloacele educației libere, bibliotecile publice sunt acelea care au cea mai mare influență educativă și socială”*.⁷ De aici concluzia sa că școala nu este suficientă pentru validarea viitorului și poziției sociale. Ea ne dă numai bazele care trebuie mereu îmbogățite prin lectură și studiu, în lipsa cărora *„vom ajunge tot la acea primitivă întunecime de la care am pornit”*.

⁶ Poptămaș-Mészáros. *Biblioteca Județeană Mureș*. Târgu-Mureș, 1979, p.7.

⁷ Eugene Morel, Maurice Pellisson, bibliotecari francezi. Informații preluate din lucrarea lui Ferenczi Zoltán, *A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei*. Budapest, 1909, p.11.

Într-un memoriu adresat Consiliului orășenesc, Aurel Filimon își fixează propria-i concepție despre bibliotecă și misiunea de bibliotecar prin următoarele: *„Bibliotecile ca manifestări sunt produse ale unor profunde necesități culturale ale popoarelor de elită care la rândul lor constituie cele mai puternice și indispensabile instrumente pentru înaintarea și răspândirea culturii, care la rândul ei a dat dovadă că temelia de existență a unui Neam și Țară este nu numai prosperitatea economică ci și lumina pe care o dă cultura. Gradul de cultură se manifestă prin totalitatea tipăriturilor din domeniul tuturor cercetărilor științifice și beletristice, prin urmare o bibliotecă înainte de toate trebuie să concentreze toate operele care servesc ca dovadă gradului de cultură națională din alt punct de vedere pentru cultura generală pe principiul reciprocității, toate operele care ne pun la curent cu rezultatele mondiale. Biblioteca este școala vieții care ne învață nu pentru notă sau certificat, ci pentru nevoile imperioase ale existenței și misiunea pe care o avem ca individ în societate”.*

Desele invocații privitoare la lipsa alocațiilor bugetare este vehement atacată, arătând că: *„Deși împrejurările și situația economică este cam dezesperată, nu putem spune că atuncea când este vorba de economii și sacrificii, în primul rând ne sacrificăm cultura și condamnăm generațiile viitoare – care sunt nevinovate – să nu-și poată completa cunoștințele școlare cu cele necesare de stadiul impus din altă parte. Ar fi foarte trist dacă conduși de principiul economic am lovi în păturile sociale, doritoare de a se familiariza cu ultimele rezultate culturale. Un om care-și pierde credința însuși în sine și care se consideră ca inutil societății fiind improductiv este numai parazitul social”.* În încheierea acestor motivații, bibliotecarul invocă din nou importanța misiunii și profesionalismul care îl leagă de această instituție pe care dorește să o servească așa cum este pretinsă de „știința bibliotecară”.⁸

Deseori, în argumentarea cererilor sale, Aurel Filimon apelează la date comparative privind situația unor biblioteci sau evoluția bibliotecilor publice în lumea civilizată, dobândită din multe lecturi și surse de informare din cărți și periodice. Avea noțiuni despre „Public Library” din New York, cea mai mare din lume și care deținea încă din 1907 peste un milion și jumătate de volume, urmată de „Congressional Library” din Washington,

⁸ Memoriu adresat domnului Primar. Arhivă, Dos.1, 1931, f. 6.

marile biblioteci europene cu tradiția lor, „Biblioteca Națională” a Franței, „British Museum” a Angliei, cele din Petrograd sau Berlin. Mai importantă educativ este însă biblioteca publică care se deosebește de cea tradițională în special prin actualitatea colecțiilor și accesul larg al publicului. Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea excelează în organizarea bibliotecilor publice, cele mai conștiente de valoarea lor fiind țările dezvoltate dirijând importante investiții în acest sens, așa cum au fost americanii. Astfel, la Boston bibliotecile publice aveau 3,5 milioane volume, 4 milioane la New York, iar la Londra bibliotecile publice însumau 8 milioane de volume. Toate aceste modele îi serveau drept argumente alături de tradițiile unor state în impunerea unui impozit bibliotecar cum se proceda în America și Anglia încă de la jumătatea secolului al XIX-lea, modalitate de a realiza și la Târgu-Mureș o bibliotecă pe care orașenii și-o doresc.

În pragul celei de a doua conflagrații mondiale biblioteca târgumureșeană se impune ca o bibliotecă publică încheagată cu mari resurse atât în informarea curentă, cât și retrospectivă pentru cele mai diverse domenii ale cunoașterii, servind intereselor educative, până la lectura de divertisment. Toți locuitorii indiferent de vârstă, grad de instruire, preocupări, etnie, limbă își găseau cărțile de studiu și lectură.

Urmările centralizării puterii, aplicarea politicii de dictat a adus mari prejucții instituției și lecturii. Accesul cititorului la carte a devenit limitativ. Multe dintre ele în urma unei riguroase selecții au fost retrase din circuitul public. Un lucru deosebit rămâne păstrarea lor în depozitele bibliotecii fără să fie supuse distrugerii sau înstrăinării în așa fel, încât după 1989, au fost restituite circuitului public.

Tradiția celor 200 de ani de bibliotecă publică a rămas puternic resimțită. Ce puteau fi acele cataloage de bibliotecă de acum două veacuri, prezente în marile biblioteci ale lumii decât Internetul în forma sa incipientă. Mai mult decât atât, condițiile materiale nu ne-au permis să ne îndepărtăm prea mult de tradiție. Baza electronică de date cuprinde numai achizițiile ultimilor ani. Lipsa lucrărilor proprii – cataloage-bibliografii-studii au devenit și ele limitate. Ne bucurăm că putem oferi informație computerizată dar și pentru faptul că tipărim cercetări bibliografice, cataloage, buletine de creștere a colecțiilor, dicționare etc. Am ridicat la maximum potențialul informativ, atât prin colecțiile tradiționale cât și prin selecția privind achizițiile de carte și donațiile. Cele peste 850.000 de publicații ale bibliotecilor unite ne atribuie locul întâi între bibliotecile

județene. Suntem vizitați anual de 24.000-27.000 utilizatori, se consultă peste 500.000 volume, înregistrăm o frecvență anuală de aproape 300.000, cifră neegalată de nici o altă instituție de cultură.

Se cuvine ca și acum să aducem mulțumiri Consiliului Județean Mureș pentru atenția care ne-o acordă pentru activitățile de restaurare a clădirii Teleki începută de Fundația Teleki din Basel – filiala Târgu-Mureș, continuată acum pe plan local. Instituția și personalul au fost ocrotite în anii postdecembriști, asigurându-se buna funcționare, creșterea numerică și valorică a colecțiilor. Ne bucurăm că avem o Lege a bibliotecilor, după mulți ani de căutare; ea mai poate fi perfecționată, se elaborează un nou regulament-cadru al bibliotecilor publice, sunt garanții că bibliotecile publice au și vor avea un drum ascendent.

Să mulțumim apoi atâtor generații de bibliotecari care au dat împlinire instituției și actului de lectură, lista este mare, și celor care astăzi servesc această cauză nobilă, în situația noastră înnobilită de un nobil - Samuel Teleki - în urmă cu două secole.

From Traditional Library to Modern Public Library

Abstract

Târgu-Mureș is one of the traditional cultural centers from Transylvania. Its cultural roots may be find in the 16th century, when the first school library has been founded near the Scola Particula.

During the Enlightenment, the count Teleki laid the foundation of Bibliotheca Telekiana; this library became one of the most important cultural places from this area. Its values: ancient books – incunabula, but also the latest novelties from different domains – sciences, history, law etc. – represented a permanent source of interest for all Transylvanian scholars.

During the 19th century, as the number of schools increases, a lot of specialized libraries were founded. More than that, in this century some confessional libraries are noticed.

However, public reading was still a wish. At the begining of the 20th century, in 1913, when the Cultural Palace has been opened, the town library began its activity with no more than 300 books. It was only the begining, because in a short time, the collections became larger and larger.

Today, the County Library is considered to be the largest county library from Romania, not only because of its large collections, but also because the quality of its services and the devotedness of the librarians.